

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo‘lyozma huquqida
UDK: 378.015.31:330-048.32

MAKSUMOVA MAXFUZA SHAROF QIZI

**INTEGRATIV RIVOJLANTIRUVCHI YONDASHUV ASOSIDA
BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNING KASBIY TAYYORGARLIGINI
TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI
(iqtisodiyot ta’lim yo‘nalishlari misolida)**

13.00.02 – Ta’lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi

**PEDAGOGIKA FANLARI BO‘YICHA FALSAFA DOKTORI (PhD)
ILMIY DARAJASINI OLISH UCHUN TAYYORLANGAN**

DISSERTATSIYA

**Ilmiy rahbar: pedagogika fanlari doktori,
professor M.F. Xakimova**

Toshkent – 2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	4
1-bob Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslari	
1.1. Bo'lajak mutaxassisni kasbiy tayyorlashning nazariy asosi sifatida integrativ yondashuvning mohiyati.....	14
1.2. Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorlash ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida.....	24
1.3. Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning nazariy va uslubiy mazmun-mohiyati.....	54
Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	62
2-bob Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi	
2.1. Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning zamonaviy tuzilishi.....	64
2.2. Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorligi tuzilmasi va tarkibiy modeli.....	73
2.3. Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatini rivojlantirish modelini amalga oshirish texnologiyasi.....	92
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....	101
3-bob Tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi va natijalari tahlili	
3.1. Integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish.....	103
3.2. Tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi.....	106
3.3. Pedagogik tajriba-sinov ishlarining natijalari va ularning tahlili.....	117
Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....	134
XULOSA VA TAKLIFLAR	136
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	139
ILOVALAR.....	154

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahonda kechayotgan globallashuv va ta'lim integratsiyalashuvi jarayonlarida iqtisodiyot yonalishi talabalarining kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini rivojlantirishning kreativ-modulli texnologiyalari amaliyotiga tatbiq etilmoqda. Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini belgilovchi holatlarni aniqlash, bitiruvchining kasbiy kompetentlik jihatlarini muhim sifatlar qatoriga kiritish, integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatga tayyorlash holatini o'rganish, pedagogik tashxislashning innovatsion metodlarini takomillashtirish va ulardan unumli, samarali foydalanish hamda amaliyotga joriy etish bo'yicha tizimli amaliy ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida iqtisodiyot yo'nalishi bitiruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion faoliyatning pedagogik imkonini ta'minlovchi omillarni rivojlantirish, integratsion ta'lim jarayonini loyihalashtirishning zamonaviy metodik ta'minotini yaratish, integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarda kasbiy faoliyat sohalariga yo'naltirilgan qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Kasbiy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, kompetensiyalarga asoslangan innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish, interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish, talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlariga alohida e'tibor berilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatga tayyorlash, kreativ salohiyatini oshirish, kasbiy-ijodiy, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish o'quv reja, dastur va adabiyotlarni yaratish tizimini yanada takomillashtirishning xuquqiy-me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlarni tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida

shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish”¹ ustuvor vazifa etib belgilangan. Natijada, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari kengayadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi, 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi, 2022-yil 1-yanvardagi PF-60-sonli “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risida”gi farmonlari va 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishi-ning ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. “Axborotlashgan jamiyatni va demokratik davlatni ijtimoiy, xuquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma’naviy-ma’rifiy rivojlantirishda, innovatsion g‘oyalar tizimini iqtisodiyotni shakllantirish va ularni amalga oshirish yo‘llari” ustuvor yo‘nalishi doirasida bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. R.X. Djuraev, U.I. Inoyatov, Z.K. Ismailova, R.G. Isyanov, Q.T. Olimov, O.X. To‘raqulov, M.B. Urazova, J.A. Xamidov, D.O. Ximmataliyev, A.R. Xodjabayev, Sh.S. Sharipov, O.A. Qo‘ysinovlar²ning tadqiqotlarida ta’lim sifatini oshirishni rejalashtirish va nazorat

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” farmoni.

² Djuraev R.X. Pedagogik texnologiyalar. – T.: O‘qituvchi, 2004. – 188 b.; Исянов Р.Г. Кластерный подход в формировании модульной компетентности преподавателей высших образовательных учреждений. – Т., 2014. – 69 б.; Inoyatov U.I. Zamonaviy ta’lim muammolari va innovatsion yondashuvlar // Oliy ta’lim muassasalari ilmiy to‘plami. – T., 2019. – 2-son. – B. 45-50; Ismailova Z.K. Talabalarning kasbiy pedagogik malakalarini shakllantirish: Ped. fanl. nomz. ... Dis. – T., 2000. – 186 b.; Xodjabayev A.R. Ta’limda nazorat va baholash tizimini

qilish, ijodiy tafakkurni shakllantirish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash muammolari va ijodkorlik mazmuni, B.S. Abdullayeva, Sh. Abduraimov, S.Yu. Ashurova, U.Sh. Begimqulov, R.A. Mavlonova, U.A. Masharipova, N.A. Muslimov, Sh.E. Qurbanovlar³ tomonidan ta'lim jarayonidagi integratsiyaning psixologik-pedagogik, metodik muammolari, zamonaviy o'qitish texnologiyalari nazariyasi va amaliyoti bo'yicha L.V. Golish, U. Nishonaliyev, N. Sayidaxmedov, O'.Q. Tolipov va B.N. Farberman; ta'lim jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish A.A. Abduqodirov, F.M. Zakirova va S.S. G'ulomovlar fundamental ilmiy tadqiqotlar olib borishgan⁴.

O'qituvchining metodologik madaniyati, kasbiy fikrlashi, metodik refleksiya shakllantirish va integratsiya muammolari V.S. Bezrukova, K.E.

takomillashtirish. – T.: Fan, 2017. – 144 b.; Уразова М.Б. Совершенствование технологии подготовки будущего педагога профессионального образования к проектировочной деятельности: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Т., 2015. – 45 с.; Ismadiyarov Ya. Ijodiy tafakkurni shakllantirishda ta'limiy jarayonning ahamiyati // Pedagogika va psixologiya. – T., 2020. – 3-son. – B. 32-36; Sharipov Sh.S. O'quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta'minlashning nazariyasi va amaliyoti: Ped. fanl. d-ri ... Dis. – T., 2012. – 307 b.; Olimov Q.T. O'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish // Yosh olim. – T., 2021. – 1-son. – B. 27-30; Hamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi: Ped. fanl. d-ri ... Dis. – T., 2017. – 304 b.; To'raqulov U.X. Bo'lajak o'qituvchilarning intellektual faoliyatni tashkil etishga tayyorgarligini takomillashtirish: Ped. fanl. bo'yicha fals.d-ri ... Dis. – T., 2020; Ximmataliyev D.O., Muqimov B.R. Ta'limda axborot texnologiyalari fanidan amaliy mashg'ulotlarni bajarish: Uslubiy ko'rsatma. – T.: TIMI, 2015. – 90-b.; Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik jodkorligini rivojlantirish texnologiyalari: Ped. fanl. d-ri (DSc) ... Dis. – T., 2019. – 223 b.

³ Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari (Ijtimoiy-gumanitar yo'nalishlardagi akademik litseylarda matematika o'qitish misolida): Ped. fanl. d-ri ... dis. Avtoref. – T., 2006. – 49 b.; Ashurova S.Yu., Numonova A. The role of psychology in forming teachers' pedagogical ability // Modern Journal of social sciences and theory. – 2023. – Vol. 2. – No. 11. – P. 46-53; <https://mjstjournal.com/index.php/icms/article/view/1221>; Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. fanl. d-ri ... Dis. – T., 2007; Muslimov N.A va boshq. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari: O'quv-metodik qo'llanma. – T.: Sano-standart, 2015. – 120 b.; Mavlonova R.A. Pedagogik innovatsiyalar va integratsiya asoslari // Ta'lim va taraqqiyot tahlili. – T., 2022. – 3-son. – B. 75-80; Masharipova U.A. Psixologik-pedagogik yondashuv asosida kasbiy kompetensiyani shakllantirish // Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – T., 2023. – 2-son. – B. 33-38; Qurbanov Sh.E. Kasbiy tayyorgarlikda ijodiy fikrlashni rivojlantirishning psixologik omillari // Pedagogika va psixologiya muammolari. – T., 2022. – 4-son. – B. 41-45.

⁴ Golish L.V. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma // Innovatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi. – T.: Iqtisodiyot, 2012. – 154 b.; Muslimov N.A va boshq. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari: O'quv-metodik qo'llanma. – T.: Sano-standart, 2015. – 120 b.; Нишоналиев У. Формирование личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы. – Т.: Фан, 1990. – С. 88; Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – T.: Moliya, 2003. – 146 b.; Tolipov O'.Q., Barakaev M. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Fan va texnologiya, 2006. – 182 b., Farberman B.N. Pedagogik texnologiyalar tizimi va uni tatbiq etish metodikasi. – T., 2001. – 95 b., Abduqodirov A.A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar: amaliy tavsiyalar. – T.: Iste'dod, 2008. – 120 b.; Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Ped. fanl. d-ri ... Dis. – T., 2007; Закирова Ф.М. Теоретические и практические основы методической подготовки будущих преподавателей информатики в педагогических вузах: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Т., 2009. – 39 с.; G'ulomov S.S., Abduqodirov A.A. va boshq. Elektr tarmoqlari va tizimlari fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish: Ilmiy-amaliy konferensiya to'plami. – F., 2023. – B. 60-65.

Bezukladnikov, N.I. Vyunova, I.A. Zimnyaya, V. Kraevskiy, A.V. Malev, S.D. Smirnovlar ilmiy tadqiqot olib borishgan⁵.

Xorijiy olimlardan o'qitishni integrativ mazmundagi bilimlar asosida tashkil etish masalalari R. Dyson, D. Harrison, S. Hoare, O. Lopez-Fernandez, T. March, A. Maslou, A. Morales, B. Nortx, C. Palmer, K. Rodjers, S.L. Rubinshteyn, V. Tomlinson, J. Trim va S. Sippellar tomonidan tadqiq qilingan⁶.

Dissertatsiya tadqiqotining dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Jizzax politexnika instituti ilmiy-tadqiqot ishlari rejasining OT-F1-049 raqamli "Talabalarda assertiv xulqni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari" mavzusidagi grant loyihasi doirasida bajarilgan (2019-2023).

Tadqiqotning maqsadi – integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyalari bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning didaktik imkoniyatlarini aniqlash;

⁵ Безрукова В.С. Педагогика: проектная деятельность: Учебное пособие. – Е.: УрГПУ, 1996. – 256 с. Безукладников К.Э. Формирование методологической культуры педагога в условиях модернизации образования // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Т., 2015. – № 3. – С. 45-50; Вьюнова Н.И. Интегративный подход к формированию методологической культуры учителя // Современные проблемы науки и образования. – М., 2018. – № 2. – С. 60-65; Зимняя И.А., Земцова Е.В. Интегративный подход к оценке единой социальной социально-профессиональной компетентности выпускников вузов // Высшее образование сегодня. – М., 2008. – № 5. – С. 14-19; Краевский В.В. Методология педагогики: теория и практика. – М.: Академия, 2006. – 320 с.; Малев А.В. Рефлексивный подход к развитию профессионального мышления учителя // Педагогика и психология образования. – М., 2017. – № 4. – С. 70-75; Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 271 с.

⁶ North, B. The CEFR in practice. – C.: CUP, 2014. – 289 p.; Trim, J., North, B. The CEFR in practice. – C.: CUP, 2014. – 264 p.; March, T. The learning power of web quests // Educational leadership, 2003, Vol. 61(4). – P. 42-47; Tomlinson, C.A. The differentiated classroom: responding to the needs of all learners. – A., VA: Association for supervision and curriculum development, 1999. – 197 p. Ushbu asarda tomlinson turli darajadagi o'quvchilar ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni tashkil etish usullarini bayon etadi; Maslow A.H. Motivation and personality. – New York: Harper & row, 1954. – 411 p.; Rogers, C.R. Freedom to learn. – C., OH: Merrill, 1969. – 358 p.; Рубинштейн С.Л. Общие основы психологии. – М.: Педагогика, 1989. – 704 с.; Integrative approaches in teacher professional development // Issues in Educational Research, 2016, Vol. 26(3), pp. 415-432; Dyson, R., Harrison, D., Hoare, S. Curriculum Integration and Interdisciplinary teaching in practice // Journal of Curriculum studies, 2015, Vol. 47(5). – P. 692-715; Lopez-Fernandez, O., Morales, A. Integrative approaches in teacher professional development // Issues in educational research, 2016, Vol. 26(3). – P. 415-432; Palmer P.J. To know as we are known: education as a spiritual journey. – San Francisco: Harper & Row, 1983. – 128 p.; Sippell, S. Integrated learning environments and student engagement // Contemporary educational psychology, 2018, Vol. 54. – P. 200-213.

bo'lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish modelini takomillashtirish;

integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyasini takomillashtirish;

integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatini takomillashtirish texnologiyalarining samaradorligini aniqlash.

Tadqiqotning obyekti sifatida integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi texnologiyalarini takomillashtirish jarayoni belgilanib, unda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Farg'ona davlat universiteti, Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institutidan 475 nafar talabalar respondentlar sifatida qatnashgan.

Tadqiqotning predmeti sifatida integrativ rivojlantiruvchi yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi texnologiyalarini takomillashtirishning shakl, metod va vositalari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot jarayonida mavzuga oid pedagogik va ilmiy-metodik manbalar, didaktik materiallar, o'quv reja va dasturlar, o'quv-me'yoriy hujjatlar, darslik va o'quv-metodik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, suhbat, kuzatish, anketa so'rovi, test, modellash, ekspert baholash, pedagogik tajriba, tadqiqot natijalarini matematik-statistik qayta ishlash metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish modeli pedagogik moslashish jarayonida biznes-simulyatorlarni ta'limga iqtisodiy resurslar va bozor talablari asosida integratsiyalash hamda ijodiy, faoliyatli o'qitish texnologiyalarini qayta uyg'unlashtirish ko'rsatkichlarini diagnostik loyihalash asosida takomillashtirilgan;

bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatli texnologiyasi improvizatsiya bosqichlari va ta'lim jarayoni qiymat zanjiri bosqichlarida investitsiyaviy mexanizmlarini tatbiq etish hamda ta'lim sifatini monitoringi va inson kapitali salohiyatini uyg'unlashtirish asosida takomillashtirilgan;